

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง
3. เกษตรกรรมที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง
4. ตัวอย่างของชุมชนพึ่งตนเอง
5. ความเป็นมาของกลุ่มสันติอโศก
6. ความเป็นมาของชุมชนศิรัระอโศก

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

วัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศที่ชาติตะวันตกสะสมไว้มาก แต่คนไทยสะสมไว้น้อย หรือมีน้อย มีอยู่ 7 ประการ คือ 1. การพึ่งตนเอง 2. ความมีวินัย 3. ความขยันหมั่นเพียร อดทนในการทำงาน 4. การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหรือ "สาธารณจิต" 5. การทำงานเป็นทีม 6. อุทิศการณืและความจริงจังในการดำเนินงาน 7. ความประหยัด และในบรรดาวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนานี้ วัฒนธรรมประการแรก คือ การพึ่งตนเอง นับว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทั้งปวง (เย็นใจ , เอกสารโรเนียว) ซึ่งในประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา ล้วนมีหลักการพึ่งตนเองเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานทั้งสิ้น

ในส่วนของความหมาย และขอบเขตของการพึ่งตนเองนั้น ได้มีนักคิด นักวิจัย นักการศึกษาหลายๆท่าน ให้ทัศนะไว้ในลักษณะต่างๆกันไปดังนี้

อภิชาติและคณะ (2532 : 19) ได้แบ่งขอบเขตของการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะที่สัมพันธ์กันคือ

1. การพึ่งตนเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม และแบบแผนการผลิตที่เป็นแบบฉบับของตนเอง โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สอง คือ

2. การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม สติปัญญา ความเชื่อ และอำนาจการตัดสินใจ ชุมชนที่มีการพึ่งตนเองดังกล่าว ไม่ใช่ชุมชนที่ปิดตัวเองจากสังคมภายนอก หากแต่เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรม

และแบบแผนการผลิตในแบบของตนเอง แม้จะเปิดตัวกับสังคมภายนอก แต่ก็ยังสามารถดำรงความเป็นชุมชนพึ่งตนเองไว้ได้อย่างไม่เปลี่ยนแปลง

กาญจนาและกนกศักดิ์ (2530 : 34) ได้ให้ความหมายว่า การพึ่งตนเองในเชิงปัจเจกบุคคล หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา และการพึ่งตนเองในเชิงกลุ่ม หมายถึง สังคมที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self Fulfillment) ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริง ต้องกินความรวมถึงว่า กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

การพึ่งตนเอง หมายถึง " ...กลุ่มหรือสังคมที่มีการจัดระบบ เพื่อประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นในสถานการณ์เดียวกัน.... " (Galtung , 1980 : 23 อ้างโดย อรทัย , 2531 : 20)

ระพี (2540 : 78 - 79) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ การคอยจ้องตามกระแสกันไปเพียงวันๆ ไม่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ และแม้จะเกิดขึ้นยากหากแต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่จะตามมาคือ มีความคิดริเริ่มสิ่งใหม่ๆเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีแบบแผนการดำรงชีวิตเป็นของตนเอง โดยไม่ต้องเลียนแบบคนอื่น

วิบูลย์ (2534 : 25) ให้ทัศนะว่า การพึ่งตนเองไม่ได้หมายถึงการไม่พึ่งใครเลย ทุกอย่างทำกินเองใช้เอง ไม่ต้องซื้อไม่ต้องขาย และไม่ได้หมายถึงการปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่ หันกลับไปใช้วิถีชีวิตแบบเก่าแก่ดั้งเดิม แต่การพึ่งตนเองเป็นการจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับคน สังคม และธรรมชาติรอบตัวอย่างเหมาะสม เป็นการสร้างสวัสดิการและความมั่นคงให้กับชีวิตตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต สวัสดิการนี้ พร้อมจะตอบสนองได้ทันที โดยที่เราไม่ต้องเรียกร้องให้ใครมาจัดสวัสดิการให้ และไม่จำเป็นต้องให้ใครมาช่วยเหลือ เพราะเราสามารถพึ่งพาตนเองได้ในโอกาสนั้นๆ

เสรี (2536 : 35 - 61) ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเองของชาวบ้าน เป็นการแสดงออกถึงการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชนเป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่ง โดยมีคนจากภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้องน้อย ชาวบ้านจะตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในชุมชน และสร้างจุดยืนที่มั่นคงของตนขึ้นมา จุดยืนนั้นเกี่ยวเนื่องอย่างสัมพันธ์กันกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมในอดีต และจุดยืนจากพลังทางวัฒนธรรมนั่นเองทำให้ได้มาซึ่งอำนาจในการตัดสินใจ การบริหารจัดการและดำเนินการพัฒนาตนเอง โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการถูกบังคับ ยัดเยียด หรือเป็นเพียงผู้ตอบสนองนโยบายจากเบื้องบนอย่างที่เป็นมา

จากความหมายและขอบเขตของการพึ่งตนเองข้างต้น เมื่อมองในภาพรวมแล้วนำมาเชื่อมโยงกับระบบการเกษตรก็จะพบว่า ในบรรดาหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน หรือเกษตรกรรมทางเลือกประเภทต่างๆ ส่วนแล้วแต่ถือว่าการพึ่งตนเองเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุด เพราะการพึ่งตนเองเท่านั้นที่จะช่วยให้เกษตรกรสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้

การพยายามทำงานทุกอย่างด้วยตัวเกษตรกรเอง หรืออาศัยแรงงานภายในครอบครัว เป็นการลดต้นทุนการผลิต จากที่เคยใช้มากก็กลายมาเป็นใช้น้อย จากที่เคยเสียเปรียบก็กลายมาเป็นได้เปรียบ ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของเวลาและกลไกตลาด เพราะการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัวเป็นหลัก ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่ออุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจากการใช้สอย ก็นำออกขาย ได้กำไรเป็นตัวเงินกลับคืนมา ความพยายามเพื่อการผลิตด้วยตนเองนั้น ไม่ได้หมายถึง การไม่พึ่งพาใครหรือปัจจัยจากภายนอกเลย หากแต่เป็นการพึ่งพาอย่างเพียงพอและรู้เท่าทัน ความสามารถในการเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างเข้มแข็ง ทำให้มีอำนาจในการต่อรองกับสิ่งที่เคยมีอำนาจเหนือกว่า อย่างกลไกตลาดในที่สุดและการทำการเกษตรในลักษณะดังกล่าว ทำให้เกษตรกรได้ใกล้ชิดกับสมาชิกในครอบครัวมากขึ้น ความอบอุ่นร่มเย็นที่เกิดขึ้นทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีความสุข เกษตรกรพอใจ ภูมิใจในวิถีชีวิตของตน แรงจูงใจในการทำงาน และความพยายามในการผลิตก็จะมีมากขึ้นไปตามลำดับ

ผลได้ระยะยาวจากการทำงานของเกษตรกร คือชีวิตที่มีความมั่นคง และสวัสดิการที่พร้อมจะตอบสนองได้ตลอดเวลา สวัสดิการดังกล่าว ไม่ใช่สวัสดิการจากรัฐ จากเอกชน หรือจากใคร แต่เป็นจากแรงกายแรงใจที่เกษตรกรหว่านไว้นั่นเอง ดอกผลจากสวัสดิการ ไม่ใช่ความร่ำรวย หากแต่เป็นการอยู่ดีกินดี มีกินมีใช้โดยไม่ต้องซื้อหา และตอบสนองความต้องการของทุกคนในครอบครัวได้ตลอดไป แต่ความพอใจในวิถีชีวิตเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องมีความสันโดษเป็นพื้นฐาน คือรู้จักประหยัด เก็บออม พอใจกับการกินอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่ฟุ้งเฟ้อยึดติดไปกับพฤติกรรมวัตถุนิยม บริโภคนิยมของสังคม แต่หันมาให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจแทน เมื่อจิตใจสุขสงบ ความวิตกกังวลย่อมไม่เกิด ความไม่เครียดและร่างกายที่แข็งแรงปราศจากโรคร้ายใดๆ ย่อมส่งผลให้ชีวิตมีความสุขในที่สุด

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองได้ของปัจเจกบุคคล เป็นพลังแห่งการปฏิบัติที่น่าชื่นชม แต่ในความจริงนั้นเป็นเพียงพลังจุดเล็กๆ ที่ยังอยู่ห่างไกลกับการเอาชนะคะคานามีอำนาจเหนือกว่าการเอาตัวเปรียบของกลไกตลาด หากแต่เมื่อนำหลายๆปัจเจกบุคคลมาอยู่รวมกัน อาศัยคุณค่าที่แฝงอยู่ในตัวทุกคน

ยอมทำให้เกิดพลังแห่งชุมชนที่เข้มแข็ง และมีอำนาจต่อรองขึ้นมาได้ ซึ่งมีผู้ที่กล่าวถึงศักยภาพและพลังของชุมชนนี้ไว้อย่างน่าสนใจหลายท่าน เช่น

เอกวิทย์ (2535 : 11) ให้ทัศนะว่าศักยภาพและพลังของชุมชนที่เกิดจากการผลักดันกันขึ้นมาของสมาชิกในชุมชน จะมีความเข้มแข็ง มีอำนาจ มีการต่อรองต่อสู้เพื่อประโยชน์สุขของมวลสมาชิกที่เป็นประชาชนธรรมดาได้อย่างอนอกอนันต์ และเครือข่ายความสัมพันธ์เหล่านี้ โดยรวมจะนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็งได้ในที่สุด ซึ่งพลังของชุมชนนี้นับว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพสูง

สุเมธ (2536: 7 - 8) กล่าวว่าการรวมกลุ่มกันทำให้สามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สมาชิกของชุมชนจะตระหนักถึงพลังและความสามารถที่มีอยู่ในตนเอง ทำให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรอง เกิดความเชื่อมั่นและมีจุดมุ่งหมายเดียวกันเพื่อต้องการที่จะพึ่งตนเองในที่สุด

พัทยา (2533 : 116) ให้ความเห็นว่าศักยภาพของชุมชน คือความสามารถของกลุ่มคนที่มีเอกภาพร่วมกัน มีความผูกพันสามัคคี ว่าอะไรว่าตามกัน ทำอะไรทำตามกัน ยอมรับนับถือสติปัญญาและการนำของผู้นำธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน ย่อมมีพลังความสามารถที่จะทำงานให้เกิดผลสำเร็จได้มาก

กระแสของระบบทุนนิยมที่หลั่งไหลเข้ามา ทำให้ชุมชนหมู่บ้านไทยเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปมาก วัฒนธรรมชุมชนและ ศรัทธาในศาสนาซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนเริ่มจางหายไป ผู้คนพากันหลงไหล และให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมสมัยใหม่อย่างไม่ลืมหูลืมตา ฉัตรทิพย์ (2537 : 159 - 160) กล่าวว่าการถูกเอาเปรียบจากระบบทุนนิยม ทำให้ชุมชนหมู่บ้านหลายแห่งต้องแตกสลาย แม้ว่าการทำลายจะเป็นไปอย่างช้าๆ แต่ถ้าหากปล่อยไว้นานวันเข้า ระบบทุนนิยมกาฝากเช่นนี้จะสามารถทำลายสถาบันชุมชนทั้งหมดได้จริง ซึ่งในขณะเดียวกัน ก็ยังมีชุมชนอีกหลายแห่งที่สามารถดำรงคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนไว้ได้ ท่ามกลางกระแสที่บีบรัดกดดันจากภายนอก ดังนั้นการส่งเสริม สนับสนุน ชูชีวิตชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีพลังเช่นในอดีต จึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย และหลายฝ่ายให้ความสนใจเป็นอย่างมาก

ประเวศ (2530 : 30 - 35) ให้ทัศนะว่าการส่งเสริมให้ชุมชนชนบทมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้นั้น ต้องอาศัยเบญจขันธ์เป็นองค์ประกอบ อันได้แก่

1. จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ สันโดษ ไม่โลภมาก ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟูมเฟื่อย
2. แบบแผนการผลิตต้องเน้นเพื่อกินเองใช้เองเป็นหลัก ทำหลายๆอย่างร่วมกันแบบเกษตรผสมผสาน เพื่อการมีกินมีใช้ครบถ้วนโดยไม่ต้องซื้อหา
3. ต้องมีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างสอดคล้องสมดุล เกื้อกูลพึ่งพิงกัน โดยไม่มีการทำลาย

4. พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือการครอบงำจากปัจจัยภายนอก

5. ชีวิตชุมชนที่มีการช่วยเหลือพึ่งพากัน มีสถาบันครอบครัว วัด และวัฒนธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนให้สามัคคีกัน

ฉัตรทิพย์ (2527 : 57 - 59) กล่าวไว้ว่า การที่ชุมชนหนึ่งๆจะดำรงอยู่ได้ ต้องอาศัยเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. ทางด้านเศรษฐกิจ ต้องสามารถพึ่งตนเองได้
2. ทางด้านการปกครอง ชุมชนต้องเป็นอิสระในการควบคุมการตัดสินใจทั้งหมดเอง
3. ทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม จะต้องมีคุณค่าที่ดีงาม เหมาะสม คงอยู่ในชุมชน

ในส่วนของสภาพาทอกลึกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (2533 : 2 - 3) มีมุมมองว่า การที่ชุมชนจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบ 3 ส่วน เชื่อมโยงกันอยู่ คือ

1. จะต้องมีแรงเกาะเกี่ยวภายในระหว่างบุคคลในชุมชน และมีการปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่สัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา

2. จะต้องมีสภาพเพียงพอในแง่ปัจจัยการดำรงชีวิต เช่น พื้นที่ในชุมชนต้องมีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่ชาวบ้านจะทำการผลิต หรือในชุมชนนั้นจะต้องมีเงื่อนไขของการสร้างงาน เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยไม่ต้องถูกบังคับให้เคลื่อนย้ายออกจากชุมชน

3. มีลักษณะการจัดการ และกระบวนการตัดสินใจของชุมชน ซึ่งเป็นไปโดยอิสระ และดำเนินการโดยชุมชนนั่นเอง

วิจิตและจำนงค์ (2541 : 118 - 122) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนหรือชุมชนยั่งยืนผ่านระบบต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมของระบบอื่นๆ โดยมีคนและการอยู่ร่วมกันเป็นเป้าหมายสำคัญ เน้นความสำคัญของคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับคุณธรรม ระบบคุณค่าจึงปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆของสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน

2. ระบบการเรียนรู้ เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ทางสากล พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ให้สอดคล้องกับการรับใช้ชีวิตและชุมชนในปัจจุบัน

3. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือการเกษตรที่คำนึงถึงวงจรความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงเทคนิคหรือวิธีการที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีธรรมชาติ มีเป้าหมายเพื่อการบริโภค และมีส่วนเกินเพื่อแบ่งปันและแลกเปลี่ยน ทั้งผ่านระบบการแลกเปลี่ยนแบบวัฒนธรรมชุมชนและแบบใหม่

4. ระบบทุนชุมชน คือระบบการสะสมทุนของชุมชน ที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรม เข้ามามีบทบาททั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์และกฎระเบียบต่างๆ รวมทั้งรากฐานความคิด จึงแตกต่างจากการสะสมทุนของระบบทุนนิยม และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน
  5. ระบบธุรกิจชุมชน ซึ่งประกอบด้วยการจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตของตนเอง และลดต้นทุนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ ตลอดจนการจัดการด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต ระหว่างชุมชนต่อชุมชน และระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค
  6. ระบบอุตสาหกรรมชุมชน ซึ่งมี 3 แบบคือ อุตสาหกรรมชุมชนแปรรูปผลผลิต อุตสาหกรรมชุมชนผลิตผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรในท้องถิ่น และอุตสาหกรรมชุมชนที่นำวัตถุดิบจากภายนอกมาผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคและใช้สอยในชุมชน
  7. ระบบสิ่งแวดล้อมของชุมชน ต้องเฝ้าต่อวิถีการดำเนินชีวิต ระบบสิ่งแวดล้อมหมายรวมถึงดิน น้ำ ป่า อากาศ การจัดการทางกายภาพชุมชน เช่น ถนนหนทาง แหล่งศูนย์กลางของชุมชน เป็นต้น รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการเจริญชีวิตด้วย
  8. ระบบสวัสดิการของชุมชน คือการสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตร่วมกัน โดยชุมชนต้องเป็นผู้รับผิดชอบและดำเนินการเอง
  9. ระบบรักษาสุขภาพของชุมชน ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ทางแพทย์แผนไทย ซึ่งไม่เน้นการรักษา แต่เน้นการดูแลสุขภาพ ซึ่งเชื่อมโยงตั้งแต่ภาวะร่างกายของคน ฤดูกาล อาหาร และยาสมุนไพร เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน
  10. ระบบการจัดการของชุมชน นอกเหนือจากการที่ระบบทุกระบบจะมีการจัดการของตนเองแล้ว ชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วมเพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันด้วย เพื่อให้เกิดการพัฒนาภาวะความเป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกชุมชนพึ่งพาได้นั่นเอง
- แนวคิดในการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนเกษตรกรรม (สุพัตร, 2532 : 89 อ้างโดย ถวิล, 2538 : 26) ประกอบด้วย
1. สิ่งใดไม่มี ถ้าชุมชนกระทำเองได้ ควรส่งเสริมให้ชุมชนนั้นกระทำ
  2. จะต้องส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตด้วยตนเอง เพื่อเหลือไว้แลกเปลี่ยนบ้าง
  3. ส่งเสริมการพัฒนาเทคโนโลยี และการคงอยู่ของภูมิปัญญาแบบพื้นบ้าน
  4. พัฒนาความรู้ทางสังคมการเมือง ทางความคิดให้แก่สมาชิกในชุมชน ให้ทันต่อโลก ต่อธรรมชาติและเหตุการณ์ต่างๆ

5. ให้สมาชิกของชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ในการกำหนดนโยบายการเปลี่ยนแปลงของชุมชน คือ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมดูแลรักษา

จากแนวคิดทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ แม้จะแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็มีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน คือ ต้องการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยวิถีไทย โดยไม่จำเป็นต้องปิดตัวเองจากโลกภายนอก แล้วย้อนกลับไปใช้ชีวิตเลียนแบบผู้คนในอดีต แต่ตรงกันข้าม เมื่อไม่สามารถปิดกั้นกระแสของโลกตะวันตกได้ ดังนั้นการเลือกรับ และปรับใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นไทย จึงเป็นสิ่งที่สมควรกระทำมากที่สุด โดยความสัมพันธ์ดังกล่าว ต้องเป็นไปอย่างอิสระเท่าเทียม รู้เท่าทัน และเอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน

3. เกษตรกรรมที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง

เดชา (2532 : 11) กล่าวว่าเกษตรกรรมแผนใหม่ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการปฏิบัติเขียวหรือระบบเกษตรครบวงจรของบริษัทเกษตร ล้วนไม่ใช่ทางออกที่ดีของเกษตรกร แต่ในทางตรงกันข้าม ระบบการเกษตรที่จะทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้ และรักษาสภาพแวดล้อมให้ได้อยู่เสมอ นั้น ก็คือ ระบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมของจีน ระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ระบบเกษตรกรรมธรรมชาติในญี่ปุ่น ระบบเกษตรแบบผสมผสานในไทย เป็นต้น แม้ว่าระบบเกษตรกรรมทางเลือกแบบต่างๆ จะมีหลักการและวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็มุ่งไปสู่จุดหมายเดียวกัน นั่นคือ การพึ่งตนเองได้ และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ในส่วนความหมายของเกษตรกรรมทางเลือกนั้น วิฑูรย์ (2535 : 54 - 56) ได้ให้ไว้ว่า " คือ การผลิตทางการเกษตร และวิธีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟู และดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศน์และสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ สังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมนุษยชาติโดยรวม "

จตุรงค์ (2538 : 222 - 225) ได้อธิบายแนวทางของเกษตรกรรมทางเลือก จากมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

1. มิติทางด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรรมทางเลือกเป็นระบบการเกษตรที่ไม่เน้นความสำคัญกับการผลิตเพื่อการขายเป็นหลัก แต่เน้นการผลิตอาหาร และปัจจัยอื่นที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเป็นสำคัญ ผลิตได้เกินความต้องการของครัวเรือนแล้วจึงนำออกขาย เป้าหมายการผลิตเช่นนี้ ทำให้เกษตรกรสามารถแยกตัวเองออกจากกลไกตลาด (Market Economy) ซึ่งทำให้เกษตรกรสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และการพึ่งตนเองให้กับกลไกตลาดเข้ามาทำหน้าที่ตัดสินใจแทน การพึ่งตน

เองตามแนวทางของเกษตรกรรมทางเลือก เป็นการลดการพึ่งพาสตลาดลงที่ละน้อย ขณะเดียวกันก็สร้างระบบที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ขึ้นมาแทนที่ ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้ชุมชนอยู่รอด เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในระดับประเทศและระดับโลก การทำเกษตรกรรมทางเลือกต้องดำเนินควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนแบบแผนการบริโภคของชุมชนโดยรวมด้วย ซึ่งเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนค่านิยมการบริโภคของคนในชุมชนด้วย คือ คนในชุมชนต้องดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและรู้คุณค่า

2. มิติทางด้านสังคม เกษตรกรรมทางเลือกให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระในการผลิต โดยที่เกษตรกรสามารถที่จะเลือกผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตนเองและชุมชน มากกว่าเกษตรกรรมแผนใหม่ที่แบบแผนการผลิตทำให้เกษตรกรต้องลดความเป็นอิสระลงอย่างเห็นได้ชัดเจน วันเข้าเกษตรกรก็มีบทบาทเสมือนเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินของตนเอง ในขณะที่เกษตรกรรมทางเลือกได้ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนของเกษตรกร เพราะการผลิตและการดำเนินชีวิตของเกษตรกร ต้องอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

3. มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม เกษตรกรรมทางเลือกให้ความสำคัญกับระบบนิเวศน์วิทยาของชุมชน โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลายความสมดุลทางธรรมชาติ นอกจากนี้ความหลากหลายทางพันธุกรรมในระบบเกษตรกรรมทางเลือก ยังทำหน้าที่ลดความเสี่ยงภัยจากธรรมชาติ และความผันผวนของราคาในระบบเศรษฐกิจแบบกลไกตลาด โดยไม่ต้องแขวนชีวิตของตนไว้กับพืชหรือสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว

เกษตรกรรมทางเลือกแม้จะมีอยู่หลายประเภท แตกต่างกันไป แต่ก็มีหลักการพื้นฐานร่วมกันดังต่อไปนี้ (วิฑูรย์, 2535 : 101-105) คือ

1. ดำเนินงานโดยใช้ทรัพยากรในไร่นาอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด มีรูปแบบการผลิตและการจัดการหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างสมดุล โดยหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรจากภายนอก
2. ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อดิน เพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืนในระยะยาว
3. ปกป้องมลภาวะที่เกิดจากการทำการเกษตรที่ผิดวิธี
4. มุ่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการ มีธาตุอาหารครบถ้วนในปริมาณที่พอเพียงแก่ความต้องการ
5. ลดการใช้น้ำมันปิโตรเลียม และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากเชื้อเพลิงดีเซลดำบรพทุกรูปแบบ (ปุ๋ยยาฆ่าแมลง)
6. มีวิธีการปฏิบัติต่อสัตว์ และสิ่งมีชีวิตภายในฟาร์มโดยยึดหลักมนุษยธรรม
7. ไม่ใช่การเกษตรที่มีเป้าหมายผลิตเพื่อการตลาดอย่างเดียว แต่ต้องตอบสนองต่อความต้องการด้านอาหาร สุขภาพ วิถีชีวิต ใช้แรงงาน

8. ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การรักษาระบบนิเวศของชนบทและชุมชน

จากความหมายและหลักการของเกษตรกรรมทางเลือกที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า เป็นระบบการผลิตที่เน้นหลักการพึ่งตนเอง โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของเกษตรกร ทั้งในส่วนของความคิด ความเชื่อ การให้คุณค่า และการใช้เทคโนโลยีที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชุมชน แต่กว่าที่จะเกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาได้ ก็ต้องอาศัยความกล้า ความตั้งใจจริง ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเก่าๆอย่างที่เป็นอยู่เสียก่อน

พุทธชาติ (2539) ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและวัฒนธรรมในชุมชน จากที่เคยทำเกษตรกรรมแผนใหม่แล้วปรับเปลี่ยนไปทำเกษตรกรรมทางเลือก โดยเลือกหมู่บ้านสันสลี อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เป็นกรณีศึกษา

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตภายในหมู่บ้านสันสลี สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ดังต่อไปนี้
ระบบการผลิตเกษตรกรรมดั้งเดิม

ระบบการผลิตของหมู่บ้านสันสลีในอดีต เป็นการผลิตแบบดั้งเดิม มีการใช้แรงงานคนและสัตว์ ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองปลูกเพื่อบริโภค และขายส่วนที่เหลือเพื่อนำเงินไปซื้อของที่จำเป็น นอกจากนี้ยังมีการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ และปลูกผักไว้บริโภคเองอีกด้วย

ในช่วงเกษตรกรรมดั้งเดิม ชุมชนมีความเชื่อในอำนาจธรรมชาติ ซึ่งให้คุณค่าทางจิตใจผ่านพิธีกรรมที่ถ่ายทอดความเชื่อในการพึ่งพาระหว่างคนกับธรรมชาติ ทำให้มีการผลิตที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และไม่ทำลายธรรมชาติแวดล้อม ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นไปอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

ระบบการผลิตเกษตรกรรมแผนใหม่

ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบดั้งเดิมมาเป็นเกษตรกรรมแผนใหม่ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2506 โดยมีปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยภายใน ได้แก่ พื้นที่การผลิตมีจำกัด ไม่พอเพียงกับการบริโภคของคนที่มีจำนวนมากขึ้น และความต้องการรายได้เพิ่ม ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การส่งเสริมเทคโนโลยีสมัยใหม่และแหล่งเงินทุนจากรัฐ เป็นต้น

ชาวบ้านเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ คือ มีระบบชลประทาน ใช้รถไถนา ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ ใช้ปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืช โดยเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นกว่าเดิม เพราะใช้ปัจจัยจากภายนอก ในขณะที่วิถีชาวบ้านบางส่วนยังดำเนินการตามแบบเกษตรกรรมดั้งเดิมคือ ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงเป็ดไก่ไว้เพื่อบริโภคและขาย มีการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ

ในช่วงเวลานั้นมีกิจกรรมและองค์กรเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มออมข้าว สหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) จากการเข้ามามีบทบาทขององค์กรเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีหนี้สิน 97 ครัวเรือน คิดเป็น 95 เปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนทั้งหมด เป็นหนี้สหกรณ์การเกษตร และ ธกส. เฉลี่ยครัวเรือนละ 20,000 - 50,000 บาท ในขณะที่มีรายได้หลักจากการขายข้าวเพียงครอบครัวละ 20,000 - 30,000 บาทต่อปี เท่านั้น แต่การส่งหนี้สินมีระยะเวลาหลายปี ทำให้รายได้เพียงพอกับการใช้หนี้และใช้จ่ายในครอบครัว จึงไม่มีใครล้มเหลวหมดตัว แต่สภาพหนี้สินมีผลต่อชาวบ้านในด้านจิตใจ ที่ต้องทุกข์ใจหาเงินให้ทันช่วงการชดใช้หนี้ ต้องทำงานหนักตลอดทั้งปี และชาวบ้านบางส่วนต้องไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้านห่างไกลจากครอบครัว

เกษตรกรรมแผนใหม่ทำให้ความเชื่อของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยให้ความสำคัญกับอำนาจเหนือธรรมชาติและจิตใจน้อยลง มีความเชื่อในหลักการและเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์แบบปัจเจก การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชาวบ้านก็ลดน้อยลงกว่าเดิมนัก

ระบบการผลิตเกษตรกรรมทางเลือก

ชุมชนเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมแผนใหม่เป็นระบบเกษตรกรรมทางเลือก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 โดยเริ่มจากการได้รับแนวคิดจากโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกของจังหวัดพะเยา ลักษณะการผลิตเป็นการทำเกษตรแบบผสมผสาน คือ เลี้ยงปลาในนาข้าว ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชผักบนคันดิน ทำการผลิตหลายอย่างเพื่อตอบสนองการบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจึงนำออกขาย ความแตกต่างในกิจกรรมไวนามืออยู่ 3 ลักษณะ คือ ทำกิจกรรมตลอดปีด้วยตนเอง ทำกิจกรรมตลอดปีโดยคนในครอบครัวหรือการจ้าง และการทำกิจกรรมเฉพาะบางช่วง

ต้นทุนในการทำเกษตรแบบผสมผสานในช่วงเริ่มต้น เป็นค่าขุดสระ ทำคันดินปลูกต้นไม้ ทำรั้วกันวัวควาย ทำบ่ออนุบาลลูกปลา รวมทั้งเป็นค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ค่าน้ำมันรถ และค่าแรงงาน ส่วนที่ไม่มีต้นทุนคือ ค่าปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืช เมื่อไม่ต้องใช้ปัจจัยภายนอกเหล่านี้ จึงเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย และขจัดอันตรายที่เกิดจากการใช้สารเคมีซึ่งมีผลกระทบต่อสุขภาพไปในที่สุด

โครงการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกที่เข้ามามีบทบาท เป็นโครงการพัฒนาของเอกชน ที่ต้องการส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรที่ลดต้นทุนการผลิต ลดความเสี่ยง เพิ่มรายได้ตอบสนองการบริโภคของครัวเรือนได้อย่างเพียงพอ และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสนับสนุนเงินทุนสมทบในการขุดสระและกิจกรรมของกลุ่ม ได้แก่ กิจกรรมเงินทุนหมุนเวียน กิจกรรมโรงสีข้าว กล้อง เป็นต้น

ผลที่ชาวบ้านได้รับจากการทำเกษตรกรรมทางเลือก คือ มีรายได้เพียงพอ ไม่ต้องออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน มีความหวังความมั่นใจที่จะสามารถปลดเปลื้องหนี้สินให้หมดไปได้ มีหลักประกันสำหรับอนาคตจากไม้ผลไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้ และไม่ต้องเสี่ยงจากการเจ็บป่วยจากสารเคมี เพราะพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ลดน้อยลง

วิถีเกษตรกรรมทางเลือกได้รื้อฟื้นคุณค่าของการทำงานอย่างมีมานะอดทน ชาวบ้านหันมาใช้ชีวิตอย่างสันโดษและรู้จักพอ รวมทั้งมีการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในกลุ่ม เพื่อแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการผลิต โดยใช้ภูมิปัญญาในเรื่องจริยธรรม ความซื่อสัตย์ และเสียสละของผู้นำ แม้จะยังมีลักษณะของความเชื่อและความสัมพันธ์ที่สะท้อนความเป็นปัจเจกอยู่บ้าง แต่เมื่อมองในภาพรวมแล้วก็จะพบว่า ชาวบ้านสันถลีเดินมาในทิศทางที่ถูกต้องแล้ว การพึ่งตนเองของชาวบ้านสามารถพัฒนาให้มีพลังและศักยภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ได้ ถ้าใช้เวลาในการทำเกษตรกรรมทางเลือกต่อไป ซึ่งจะเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจให้เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมในที่สุด

4. ตัวอย่างของชุมชนพึ่งตนเอง

ในประเทศไทย ชุมชนพึ่งตนเองที่มีวิถีชีวิตใกล้เคียงกับชุมชนศีระะอโศกมากที่สุด คือ ชุมชนต่างๆของสันติอโศกด้วยกัน ส่วนในต่างประเทศซึ่งมีชุมชนพึ่งตนเองอยู่หลายรูปแบบ ชุมชนคิบบุทซ์ในประเทศอิสราเอลก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง แม้จะไม่ได้มีลักษณะที่เหมือนกันกับชุมชนศีระะอโศกทุกอย่าง แต่ก็มีส่วนที่คล้ายคลึงกัน ความเป็นมาและลักษณะโดยทั่วไปของชุมชนคิบบุทซ์ มีดังนี้

ชุมชนคิบบุทซ์แห่งแรกเกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1910 จำนวนสมาชิกเริ่มต้นมีเพียง 15 คน ในระยะแรกของการสร้างชุมชน ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปอย่างยากลำบาก เพราะสมาชิกแต่ละคนไม่มีความรู้ทางการเกษตรติดตัวมาก่อน ขาดแคลนน้ำและเงินทุน ที่ดินก็ถูกทิ้งร้างมาเป็นเวลานานจนมีสภาพเสื่อมโทรมจนแทบเพาะปลูกไม่ได้ รวมถึงถูกรังเกียจเหยียดหยามจากประเทศเพื่อนบ้าน แต่สิ่งที่มีคุณค่ามาชดเชยสิ่งที่ขาดไป คือ พลังของคนหนุ่มสาวที่มีอุดมการณ์แน่วแน่ พร้อมทั้งจะเสียสละทุกอย่างในการลงมือสร้างประเทศขึ้นมาใหม่

ปรัชญาพื้นฐานของคิบบุทซ์ คือ ทุกคนต้องเสียสละและอุทิศตนให้กับการทำงานอย่างเต็มความสามารถ ชุมชนจะตอบแทนสมาชิกโดยการจัดหาสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตส่วนตัวให้ ตามที่แต่ละคนต้องการ การอยู่ร่วมกันในชุมชนยึดหลักประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียม เช่น ในที่ประชุม ทุกคนจะร่วมกันตัดสินใจในเรื่องการกำหนดนโยบาย กำหนดงบประมาณ กำหนดผู้รับ

ผิชอบภารกิจด้านต่างๆของชุมชน ซึ่งสมาชิกแต่ละคนสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเต็มที่

ภายในคิบบุทซ์แต่ละแห่ง จะมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีบ้านพักที่ตกแต่งงดงามเป็นระเบียบเรียบร้อย มีบ้านที่เด็กๆจะอยู่รวมกัน มีสถานที่ออกกำลังกาย อาคารนันทนาการ สถานพยาบาล และสถานบริการชุมชนด้านต่างๆสำหรับสมาชิกทุกคน นอกจากนี้ยังมีโรงเลี้ยงโคนม โรงเลี้ยงไก่ที่ทันสมัย โรงงานอุตสาหกรรม สวนผลไม้ นานาชนิด ฯลฯ กระจายอยู่โดยรอบบริเวณที่พักอาศัย มีโรงอาหารเป็นศูนย์กลางที่สมาชิกทุกคนจะได้พบปะพูดคุย และรับประทานอาหารร่วมกันทุกมื้อ ทุกวัน สมาชิกอาจเดินหรือขี่จักรยานเมื่อไปทำงาน หรือติดต่อกับสถานที่ต่างๆภายในชุมชน ส่วนผู้สูงอายุหรือผู้พิการก็จะมีรถไฟฟ้าให้ใช้

นับตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนมา การผลิตของคิบบุทซ์ส่วนใหญ่เป็นการผลิตทางด้านเกษตร เนื่องจากสมาชิกส่วนบุคคลของชุมชน มีเป้าหมายในการพลิกฟื้นผืนดินของบรรพบุรุษ และปรับเปลี่ยนชีวิตที่คุ้นเคยกับสังคมเมืองให้เป็นเกษตรกรรมเต็มตัว มากกว่าจะมุ่งหารายได้จุนเจือตนเอง ดังนั้นการปลูกพืชไร่ ไม้ผล เลี้ยงไก่และโคนม จึงเป็นกิจกรรมหลักของชุมชนตลอดมา และด้วยการทุ่มเทแรงกายแรงใจ ค้นคว้าวิจัยการเกษตรสมัยใหม่อย่างเต็มที่ ทำให้สามารถผลิตพืชผลทางการเกษตรที่มีคุณภาพได้เป็นจำนวนมาก นอกจากการเกษตรแล้ว ยังมีการขยายงานด้านการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว และการบริการออกไปอีกด้วย และนับวันจะเป็นแหล่งรายได้ที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น จนสามารถกล่าวได้ว่า ประมาณ 60 % ของรายได้รวมของชุมชน ได้มาจากสินค้าและบริการนอกภาคเกษตรกรรมนี้เอง

ด้วยความเชื่อที่ว่างานทุกชนิดมีคุณค่าอยู่ในตัวเอง ดังนั้นคนทำงานทุกคนจึงมีศักดิ์ศรีและคุณค่าเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกว่างานใครสูงส่ง งานใครต่ำต้อย หรือมีผลตอบแทนมากกว่างานอื่น ผู้หญิงสามารถทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย โดยการสมัครเข้าทำงานทุกอย่างในชุมชนได้ ส่วนผู้สูงอายุซึ่งนับวันจะมีมากขึ้น ก็จะได้รับมอบหมายให้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยและความสามารถของตนเองไป โดยผู้สูงอายุแต่ละคนก็สมัครใจที่จะทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อชุมชนเสมอ เด็กๆในคิบบุทซ์จะถูกอบรมเลี้ยงดูให้เติบโตขึ้นอย่างรู้คุณค่าและเห็นความสำคัญของงาน ตั้งแต่ระดับอนุบาลเลยทีเดียว การศึกษาจะเน้นที่คุณค่าของความร่วมมือกันในชีวิตประจำวัน ในชั้นเล็กๆจะได้รับมอบหมายให้ทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อน เมื่อโตขึ้นมา คิบบุทซ์จะกำหนดงานให้นักเรียนมัธยมปลายจะต้องใช้เวลาหนึ่งวันต่อสัปดาห์ ร่วมทำงานกับสาขาใดสาขาหนึ่งของคิบบุทซ์ด้วย

อาจกล่าวได้ว่าคิบบุทซ์ได้ผ่านการพัฒนามา 3 ช่วงอายุคนแล้ว คนรุ่นบุกเบิกนั้นมีอุดมการณ์แรงกล้าที่จะสร้างสรรชุมชนอย่างแท้จริง คนรุ่นที่ 2 ได้ช่วยกันทำงานอย่างหนักเพื่อสร้าง

สรรระบบสังคม เศรษฐกิจ และการปกครองตนเองให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ส่วนคนรุ่นที่ 3 ซึ่งเกิดมาในสังคมที่มีความมั่นคงและพัฒนาแล้ว ก็จะร่วมกันใช้สติปัญญาคิดค้นสิ่งใหม่ๆ เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ก้าวไปเป็นสังคมยุคใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น (สุชิน , 2536 : 31 – 46)

5. ความเป็นมาของกลุ่มสันติอโศก

ได้มีการรวมตัวกันเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกของชาวอโศก เมื่อนายรัก รักพงษ์เริ่มต้นทำงานศาสนา โดยการออกอภิปรายเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสถานที่ต่างๆ ผู้ฟังที่เกิดความเข้าใจในธรรมะที่นายรัก รักพงษ์ บรรยาย และคอยติดตามฟังอยู่เป็นประจำ มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ จนนายรัก รักพงษ์อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดอโศการาม ซึ่งเป็นวัดฝ่ายธรรมยุต ในปี พ.ศ. 2513 ขณะเมื่ออายุได้ 36 ปี โดยมีพระราชวรคุณ เจ้าอาวาสเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ โดยได้รับฉายาว่า "โพธิรักขิตโต" อันมีความหมายว่า "ผู้รักษาความตรัสรู้"

เมื่อบวชแล้ว มีการกล่าวขวัญว่าพระโพธิรักขิตเป็นพระที่สงบสำรวม และเคร่งครัดในศีลอย่างยิ่ง เป็นที่ชื่นชมศรัทธาของบรรดาญาติโยมทั้งหลาย ได้รับนิมนต์ให้ขึ้นเทศน์ และให้ไปบรรยายธรรมที่วัดต่างๆเป็นประจำ เช่น วัดวชิราวุธสุทธวาราม วัดธาตุทอง วัดพระศรีมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นต้น โดยเฉพาะที่วัดพระศรีมหาธาตุนั้น ได้รับนิมนต์ให้แสดงธรรมทุกสัปดาห์ที่ลานอโศก การแสดงธรรมของพระโพธิรักขิตมีลักษณะตรงไปตรงมา ไม่อ้อมค้อม ผิดก็ว่าผิด ถูกก็ว่าถูก ซึ่งแตกต่างจากการแสดงธรรมของพระภิกษุทั่วไป อย่างเห็นได้ชัด

การบรรยายธรรมของพระโพธิรักขิตนั้น มีผู้ให้ความสนใจ และปฏิบัติตามปฏิบัติที่พระโพธิรักขิตพาทำกันมากขึ้น จนเกิดหมู่มุขที่เรียกตนเองว่า "ชาวอโศก" ตามชื่อวัดอโศการามที่พระโพธิรักขิตพำนักและลานอโศกที่ไปบรรยายธรรมเป็นประจำ ธรรมะนั้น ชาวอโศกเริ่มกิจกรรมขึ้นแรกคือการออกหนังสือรายคาบ ชื่อว่า "อโศก" เพื่อเผยแพร่ธรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเป็นจุดเริ่มต้นของงานด้านศาสนาของชาวอโศก ที่เผยแพร่เติบโตมาจนทุกวันนี้

ในช่วงเวลานั้น พระโพธิรักขิตมีการสมาคมกับพระมหานิกาย ซึ่งเรื่องนี้พระอุปัชฌาย์ถือเป็นเหตุขัดข้อง จนถึงขั้นต้องเรียกใบสุทธิธรรมยุตคืน พระโพธิรักขิตได้ทำการอุปสมบทอีกครั้งที่วัดหนองกระทุ่ม ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นวัดมหานิกาย ในปี พ.ศ. 2516 ซึ่งมีพระครูสถิตวุฒิคุณเป็นพระอุปัชฌาย์ และได้พาหมู่มุขที่ติดตามมาจากวัดอโศการามเข้าพำนักปฏิบัติธรรมที่ "แดนอโศก" อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดย "แดนอโศก" นี้ เป็นที่ดินที่ผู้มีศรัทธาต่อพระโพธิรักขิตยกให้สร้างเป็นสำนักปฏิบัติธรรมก่อนหน้านี้แล้ว (รัญญา , 2536 : 10 - 14)

สาเหตุที่ออกจากอาณัติของมหาเถรสมาคม ก็เนื่องจากความขัดแย้งที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนพระโพธิรักษ์และพระจากวัดอโศการามจำนวน 21 รูป ประกาศแยกตัวจากการปกครองของมหาเถรสมาคมเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2518 และเมื่อแยกตัวออกมาแล้ว ได้วางกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการปกครองคณะสงฆ์ของตนเอง โดยยึดเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก ให้อุปสมบทกันเอง และมีกลุ่มญาติธรรมชาวอโศกเพิ่มขึ้นตามลำดับ (ประเวศ , 2530 : 67 - 69) ในปี พ.ศ. 2519 ได้มีคหบดีผู้หนึ่งอุทิศที่ดินและเรือนทรงไทยขนาดใหญ่ เลขที่ 65 / 1 ซอยเทียมพร ถนนสุขาภิบาล 1 เขตบางกะปิ ให้ใช้เป็นที่พักสร้างพุทธสถานสันติอโศก ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นสำนักงานใหญ่ของชาวอโศกที่เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ตามมามากมายจนมีลักษณะเป็น "สังคมอโศก" เช่นในปัจจุบัน (รัญญา , 2536 : 15)

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง ได้สรุปภาวะของสังคม 5 ประการ ที่เกิดขึ้นในสังคมอโศกไว้ดังนี้ (สุนัย , 2535 อ้างโดย รัญญา , 2536 : 17)

1. ความมีอิสรภาพ (Independence) อันหมายถึงการที่บุคคลนั้นเป็นผู้ปลดปล่อยจากอำนาจ ความกลัวและอำนาจกิเลส จากพันธนาการทั้งปวงซึ่งทำให้ผู้นั้นมากไปด้วยภาวะ
2. ความมีภราดรภาพ (Fraternity) เป็นภาวะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่สมาชิก
3. ความมีสันติภาพ (Peace) เป็นภาวะที่มนุษย์มีความหวังใยต่อกันดุจพี่น้อง ไม่ต้องคอยหวาดระแวง เบียดเบียน แย่งชิงกัน
4. ความมีสมรรถภาพ (Efficiency) เป็นความสามารถในทางสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม อารมณ์ สติปัญญา
5. ความมีบูรณภาพ (Integrity) เป็นบูรณภาพในการรวมของอิสรภาพ ภราดรภาพ สันติภาพ และสมรรถภาพ เข้าด้วยกันอย่างลงตัว

คุณลักษณะดังกล่าวจะมีอยู่ในบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมอโศก มากบ้าง น้อยบ้าง แตกต่างกันไปแล้ว ซึ่งก็แล้วแต่การปฏิบัติฝึกฝนตนเองของแต่ละคนนั่นเอง

6. ความเป็นมาของชุมชนศิระะอโศก

ชุมชนศิระะอโศกที่มีประชากรกว่า 300 คน ใช้เวลาในการพัฒนาสร้างชุมชนมา 23 ปี แต่เดิมสถานที่ตั้งของชุมชนศิระะอโศก เป็นเพียงป่ากร้างตามธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านกระแวงใช้เป็นป่าช้าสำหรับเผาหรือฝังศพ และต่อมาพื้นที่บางส่วนได้ถูกชาวบ้านบุกรุกแผ้วถางเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน จนเหลือพื้นที่ป่าธรรมชาติเพียง 40 ไร่ ใน พ.ศ. 2515 ชาวบ้านกระแวงกลุ่มหนึ่งได้อ่านหนังสือหลายเล่มที่เขียนโดยสมณะโพธิรักษ์ แล้วเกิดความศรัทธา จึงเริ่มปฏิบัติธรรมตามแนวของอโศก ในที่สุดชาวบ้านกลุ่มนี้ ได้เดินทางไปพบสมณะโพธิรักษ์ที่แดนอโศก จังหวัดนครปฐม 2 ใน 3 คน

ได้ตัดสินใจบวชเป็นพระอยู่ที่แดนอโคก และในขณะที่เดียวกันก็จาริกกลับไปกลับมาระหว่างแดนอโคก กับบ้านกระแซง เพื่อโปรดญาติโยม พ.ศ. 2517 สมณะทั้ง 2 รูป และชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ ร่วมกันผลักดันให้มีวัดป่าช้าขึ้น โดยตั้งชื่อว่า “วัดอโคกกระแซงใหญ่” ซึ่งได้ขอขมวดบาตจากเจ้า หน้าที และมีการรังวัดที่ดินแล้ว พ.ศ.2518 - พ.ศ. 2519 เริ่มมีสมณะของอโคกมาจำพรรษา สมณะโพธิรักษ์ซึ่งประกาศแยกตัวออกจากมหาเถรสมาคมในเวลานั้น ได้ตั้งชื่อใหม่ให้เป็น “ธรรม สถานเกษอโคก” และในเวลาไม่นานนัก ได้เปลี่ยนให้เข้ากับชื่อจังหวัดศรีสะเกษ เป็น “ธรรมสถาน ศรีระอโคก” (ภายหลังจึงเปลี่ยนมาเรียกเป็นพุทธสถาน)

ในยุคแรกๆ ของศรีระอโคก สมณะอโคกที่จำพรรษาในขณะนั้น ต้องอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ ทุรกันดารอย่างยิ่ง ต่อมาปีปฏิวัติโยมจำนวนหนึ่งเกิดความศรัทธาอย่างแท้จริง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาจึงมีมาตามลำดับ ญาติธรรมในยุคนั้น ที่เป็นเรี่ยวแรงสำคัญให้กับศรีระอโคกอย่าง มาก ก็คือ ตระกูลสิงห์คำ ของ คุณขวัญดิน สิงห์คำ ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันของชุมชนนั่นเอง

ในปี พ.ศ. 2524 - พ.ศ. 2525 มีการก่อตั้งนักเรียนพุทธธรรมวันอาทิตย์ขึ้น โดยมีชื่อว่า “กลุ่มแขวงแขวน้อยเรียนธรรม” ซึ่งมีคุณครูผู้เสียสละหลายท่านช่วยกันเอาภาระ จากกลุ่มเล็กๆนี้เอง ได้พัฒนาขึ้นเป็นโรงเรียนพุทธธรรมแขวงแขว ในปี พ.ศ. 2533 และล่าสุด ในปี พ.ศ. 2540 ได้เปลี่ยน เป็นโรงเรียนสัมมาสิกขาศรีระอโคก ซึ่งดำเนินการวางรูปแบบการเรียนการสอนโดยชุมชนศรีระอโคก เอง

ย้อนหลังกลับไปในปี พ.ศ. 2530 หลังจากที่ได้ศึกษาแนวทางการสร้างชุมชนอยู่ใกล้พุทธ สถานจากชุมชนปฐมอโคกแล้ว จึงได้สร้างหมู่บ้านพุทธธรรมขึ้นมา พื้นที่ๆใช้ก่อสร้าง คือ ที่ดินสวน กลางซึ่งญาติธรรมผู้มีจิตศรัทธาซื้อถวายให้เพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง และต่อมาได้มีการซื้อที่ดิน เพิ่มเติม เพื่อรองรับการขยายตัวของประชากรในชุมชน ที่อยู่อาศัยแห่งใหม่นี้ สมณะโพธิรักษ์ตั้ง ชื่อให้ว่า “คุ่มคำพุทธ” (เขตเดิมคงเรียกว่า คุ่มพุทธธรรม) คุ่มคำพุทธสร้างขึ้นโดยการชักจูงผู้มี ฐานะมาอยู่ แต่บุคคลดังกล่าว ต้องมีคุณสมบัติที่คณะกรรมการหมู่บ้านกลั่นกรองว่าเหมาะสมแล้ว โดยทางศรีระอโคกรับอาสาสร้างบ้านยกพื้นสูง มีใต้ถุน ภายใต้วงเงิน 1 - 1.5 แสนบาท ซึ่งเจ้าของ บ้านไม่ต้องจ่ายค่าที่ดินเลย คุ่มคำพุทธจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในยามที่เจ้าของบ้านไม่อยู่ เพราะจะ เป็นสถานที่ให้บรรดาเด็กนักเรียนได้พักอาศัย ใช้ชีวิตร่วมกันอย่างพื่ออย่างน้อง โดยมีผู้ใหญ่คอยดูแล ตามความเหมาะสม ซึ่งทั้งคุ่มคำพุทธและคุ่มพุทธธรรม เรียกรวมกันเป็นหมู่บ้านศรีระอโคกนั่นเอง

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน อาศัยการสร้างสรร ร่วมแรงร่วมใจ เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อ ประโยชน์ส่วนรวมของทุกฝ่าย ทำให้ชุมชนศรีระอโคกพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง โด่งดังใน เรื่องกลีกรรมธรรมชาติ และโดดเด่นในเรื่องการสร้างสัมมาอาชีพแบบครบวงจร เป็นชุมชนพึ่งตนเอง

ซึ่งหน่วยงานราชการ กลุ่มเอกชนอิสระ และบุคคลทั่วไปให้ความสนใจ ต่างแวะเวียนมาศึกษาการดำเนินงานอยู่เสมอ

ปัจจุบันชุมชนศิระะอโศก มีประชากรทั้งสิ้นกว่า 300 คน ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมาย ภายในชุมชนมีพื้นที่ทั้งหมด 117 ไร่ และพื้นที่ภายนอกที่ใช้ทำกิจกรรมธรรมชาติอีกประมาณ 400 ไร่ โรงเรียนสัมมาสิกขาศิระะอโศก เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาตอนปลายปีที่ 6 มีนักเรียนที่ได้รับการคัดสรรแล้วจากทุกภาคทั่วประเทศ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ชยัน มัธยัสถ์ และผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยอันดีงามสามารถพบเห็นจากที่นี่ได้อย่างครบครัน